

**Реферативний огляд результатів наукової діяльності установ
Академії педагогічних наук України за 2008 рік
(за матеріалами Загальних зборів АПН 19 березня 2009 року)**

**Укладач: завідувач сектору
поширення фахової інформації
відділу науково-аналітичної обробки
і поширення інформації в сфері освіти
Рапіна Л. А.**

Відділення загальної педагогіки та філософії освіти

Академік-секретар - Ольга Василівна Сухомлинська

Учений секретар – Григорій Петрович Пустовіт

До складу відділення входять: Інститут проблем виховання АПН України, Інститут педагогіки АПН України (лабораторії: 1) історії педагогіки; 2) порівняльної педагогіки; 3) управління освітніми закладами; 4) педагогічних інновацій), НМЦ «Українська етнопедогогіка і народознавство» АПН України і Прикарпатського університету ім. В. Стефаника.

Розробка духовно-моральних складових розвитку особистості

Важливими результатами діяльності Відділення є: визначення складових і характеристика сутності концептуальних засад сучасної філософії освіти як багатофункціональної освітньо-виховної системи, провідною ознакою якої є єдність принципів інтелектуального і духовного розвитку особистості в поєднанні з ціннісними вимірами освітнього процесу; актуалізація ідеї людиноцентризму як провідної детермінанти розвитку освітнього простору України, що спрямована на соціальний прогрес суспільства, його перехід від локально-стабільного до інтегрального рівня; трансформація освіти задля формування у молоді духовних вимірів, ціннісних мотивів і системних знань. Відтак визначено, що завдання національної системи освіти й виховання на сучасному етапі полягають у необхідності розвитку особистісної унікальності людини через багатоманітність педагогічного впливу на неї з метою максимального розвитку її творчих можливостей. Результати проведеного дослідження оприлюднено, зокрема, в монографії «Феномен інновації: освіта, суспільство, культура» (академік В.Г. Кремень).

Вагомими й значущими результатами наукових досліджень Відділення загальної педагогіки та філософії освіти минулого року є розробка співробітниками Інституту проблем виховання під керівництвом академіка І.Д. Бега духовно-моральних складових розвитку особистості, пошук і реалізація теоретичного і змістового наповнення аксіологічних вимірів освіти

й виховання дітей та молоді на основі єдності інтелектуального і духовного розвитку особистості в поєднанні з ціннісними засадами освітнього процесу, морально-духовними загальнолюдськими і національними цінностями. З цією метою розглянуто виховну дію як першооснову виховання, вичленено й охарактеризовано сутнісні соціально-психологічні та мотиваційно-ціннісні характеристики суб'єктів виховної ситуації (педагога, вихованця, членів контактної групи) і, як результат, запроектовано методичну систему оптимізації сучасного виховного процесу. Результати дослідження представлено в опублікованій монографії «Сто ключів виховного успіху», підручнику «Виховання особистості» (академік І.Д. Бех).

У звітному році Відділення завершувало роботу над науково-методичним забезпеченням «Національної програми виховання дітей та учнівської молоді», її основних напрямів — морально-патріотичного, художньо-естетичного, екологічного і трудового виховання дітей та молоді, які були конкретизовані у розробці змісту, форм і методів формування готовності дітей до навчання в школі в умовах дитячого садка і сім'ях різного типу; процесів соціалізації учнівської і студентської молоді в навчальних закладах, громадських учнівських і молодіжних об'єднаннях і організаціях; ефективних методиках соціально-педагогічної реабілітації дітей в умовах інтернатних закладів, дитячих будинках сімейного типу; обґрунтуванні соціально-педагогічних умов профілактики девіантної поведінки учнів у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи і таке інше.

Результати експериментальних досліджень протягом 2008 року впроваджено у практику роботи кожного дошкільного навчального закладу, кожну десятку загальноосвітню школу, кожний третій позашкільний навчальний заклад (виконавці — співробітники Інституту проблем виховання та члени Відділення).

Окреме й важливе місце у науковому доробку Відділення за минулий рік посідають результати проведених досліджень в галузі дошкільної педагогіки, у ході яких науково обґрунтовано педагогічні умови оптимізації компетентної поведінки молодших дошкільників, які полягають у підтримці педагогом

намагань дітей виявити ініціативу і творчість; культивуванні відчуття спільності від продуктивної співпраці та спілкування з однолітками; формуванні елементарних форм реалістичного образу світу та власного «Я»; стимулюванні високих досягнень; вправлянні у правилодоцільній поведінці. Результатом здійсненої дослідницької роботи є розробка особистісно орієнтованих технологій ефективного виховання у молодших дошкільників соціально-моральної, мовленнєвої, логіко-математичної, екологічної та художньої компетентності, свідомого ставлення до власного здоров'я, компетентності щодо себе.

Зокрема, у педагогічну практику впроваджено оновлений зміст, форми та інноваційні технології формування у молодших дошкільників основ компетентності як інтегративної характеристики особистості відповідно до Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі», навчально-методичних посібників «Організація рухового режиму дітей у дошкільних навчальних закладах» та «Через рух до здоров'я дітей» (керівник — докт. психол. наук О.Л. Кононко).

Важливим здобутком членів Відділення та його наукових підрозділів є дослідження соціально-ідеологічних й культурно-історичних засад розвитку вітчизняної історико-педагогічної науки, новаторських навчально-виховних закладів та авторських педагогічних систем, які діяли в освітньому просторі України і є нашим значним національним надбанням. Втіленням результатів наукового пошуку є публікація монографій «Реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті» (Л.Д. Березівська) та наукового видання «Этюды о В.А. Сухомлинском. Педагогические апокрифы» (академік О.В. Сухомлинська).

Здобутком Відділення за минулий рік є розробка і запровадження у практику інноваційних технологій підготовки майбутнього вчителя (академіки І.Ф. Прокопенко, В.І. Бондар, член-кореспондент В.І. Євдокімов), спрямованих на удосконалення принципів відбору і конструювання навчального змісту, розробку ефективних форм, методів і засобів як складових інноваційних

технологій навчання і професійної підготовки майбутнього вчителя на основі кредитно-модульної системи організації цього процесу.

Окреме й важливе місце у науковому доробку Відділення за минулий рік посідають результати проведених досліджень, здійснених академіком В.І. Луговим, членом-кореспондентом О.Л. Сидоренко, з питань управління закладами освіти, вдосконалення управлінської діяльності на різних рівнях освіти в умовах модернізації освітнього простору в Україні, визначення й обґрунтування провідних напрямів інноваційного розвитку й модернізації системи освіти як шляху до інтеграції освіти України в європейський і світовий освітній простір.

Позитивно оцінюємо також роботу Відділення щодо досліджень гендерної соціалізації підростаючого покоління, представлену членом-кореспондентом В.П. Кравцем, який розробив методики формування готовності студентської молоді до вирішення конфліктних ситуацій у міжстатевій взаємодії. Результатом його науково-дослідної роботи є монографія «Статева соціалізація дітей і підлітків: закономірності та гендерні особливості». До здобутків Відділення у контексті розв'язання проблем гендерної освіти і виховання слід віднести створення спільно з Тернопільським національним педагогічним університетом імені Володимира Гнатюка Науково-методичного центру гендерної освіти і виховання учнівської та студентської молоді.

Заслуговує на позитивну оцінку діяльність протягом минулого року Науково-дослідного центру проблем соціальної педагогіки і соціальної роботи, який функціонує на базі Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка (керівник — докт. пед. наук С.Я. Харченко), який завершив дослідження проблем трудової соціалізації молоді у громадських організаціях і рухах, дітей групи ризику, організації соціально-педагогічного патронажу сімей з розумово відсталими дітьми, соціально-педагогічної підтримки сімей та дітей з обмеженими можливостями, соціального захисту бездоглядних дітей у притулках для неповнолітніх. Науковим доробком Центру є опубліковані навчально-методичні посібники

«Соціально-педагогічна діяльність в дитячих оздоровчих таборах», навчальні курси «Соціальна робота з розумово відсталими дітьми», «Соціально-педагогічна робота з сім'ями, які виховують розумово відсталу дитину» тощо.

Перспективи діяльності Відділення вбачаю в розширенні спектру наукового пошуку членів Відділення та його наукових підрозділів у зв'язку з появою нового напрямку дослідження — філософії освіти, який вимагає розгляду глобалізаційних та інтеграційних процесів, що розгортаються у світовому освітньому просторі, засад діяльності національної системи освіти, розробки нових педагогічних технологій, інноваційних методик з розвитку гармонійної особистості крізь призму філософії освіти.

Наступний напрям, якому слід надавати більше уваги, — це питання духовно-морального виховання дітей та молоді, які весь час актуалізуються, тому є необхідність у постійному коригуванні моральних орієнтирів і духовних засад виховання дітей та молоді, їх кореляції відповідно до викликів і загроз, що висуває повсякденне життя. Тож особливої актуальності набуває розробка питань національного виховання в контексті загальнодержавної політики як загальнокультурних явищ, ядром яких виступають громадянське і патріотичне виховання дітей та учнівської молоді, формування здорового способу життя, розвиток духовності, соціальної активності зростаючої особистості — від дошкільника до дорослої особистості.

По-третє. Відділення має ефективно реагувати на соціально-освітні запити, які висувають перед психолого-педагогічною наукою сьгоднішні реалії. Мається на увазі удосконалення навчально-виховної і соціалізуючої діяльності інтернатних закладів, особливо педагогічне забезпечення діяльності дитячих будинків сімейного типу для дітей-сиріт та соціальних сиріт. Завданням Відділення на найближчі роки має стати саме розробка навчально-методичного забезпечення діяльності дитячих будинків сімейного типу, різноманітних особистісно орієнтованих технологій виховання дитини в їх стінах. Особливої актуальності набуває сьогодні розв'язання проблеми психолого-педагогічної підготовки прийомних батьків до виховання дитини,

адже є непоодинокі факти, коли прийомні діти повертаються назад в інтернатні заклади через неприйнятні для них умови, психологічний тиск, неготовність прийомних батьків до роботи з важкими дітьми.

По-четверте. Особливої актуальності у діяльності Відділення, враховуючи сучасні реалії, набуває розробка досліджень зі здоров'язберігаючих технологій розвитку дитини. Оскільки ця проблема сьогодні стала ключовою для всієї людської спільноти, і зокрема українського суспільства, членам Відділення та його науковим підрозділам слід активізувати дослідження, в центрі уваги яких є здоров'я дітей, формування навичок здорового способу життя. Тим паче, що саме у цьому Відділенні створено необхідні умови — в Інституті проблем виховання працюють дві лабораторії фізичного виховання, є лабораторія превентивного виховання, лабораторія екологічного виховання, які мають розгорнути широкий спектр досліджень у цьому напрямі.

Відділення психології, вікової фізіології та дефектології

*Академік-секретар – **Сергій Дмитрович Максименко***

*Учений секретар – **Валентина Володимирівна Сосідко***

До складу відділення входять: Інститут психології АПН України, Інститут соціальної та політичної психології АПН України, Інститут спеціальної педагогіки АПН України, Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи, Південний науковий центр.

Психологічна підтримка особистісного розвитку

До пріоритетних завдань, які вирішували науковці Відділення психології, вікової фізіології та дефектології у 2008 році, насамперед, належить подальше дослідження фундаментальних теоретико-методологічних проблем психологічної науки, психологічних проблем навчання, виховання і психічного розвитку особистості, проблем самопочуття і життєздатності системи освіти, її модернізації і реформування в умовах політичної та економічної кризи, а також взаємодії з іншими суспільними інституціями, зокрема ринком праці з його проблемами дисбалансу трудових ресурсів, викликами конкурентоспроможності тощо.

Члени Відділення, будучи головами або співголовами оргкомітетів, спрямовували свої зусилля на організацію і проведення значної кількості науково-практичних конференцій, семінарів, круглих столів з життєвоважливих наукових проблем, що належать до компетенції Відділення. Назвемо найголовніші з них: «Мова і культура ім. проф. Сергія Бурого» (Н.В. Чепелева), «Духовність у становленні та розвитку громадянськості особистості» (М.Й. Боришевський), «Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина української держави» (М.М. Слюсаревський), «Інноваційні технології в системі психофізичного розвитку осіб з порушеннями» (В.В. Засенко), «Школа вчинку: творчий діалог освіти і науки» (В.О. Татенко), «Розуміння життєвого досвіду та конструювання майбутнього» (Н.В. Чепелева, Т.М. Титаренко), «Ідентичність особи: теоретичні та прикладні проблеми» (Г.О. Балл), «Психологія особистості безробітного» (О.В. Киричук), «Психологічні проблеми адаптації

особистості до змінюваних умов життєдіяльності» (Е.Л. Носенко) та багато інших. З-поміж зазначених вище особливо важливим для Відділення було організація і проведення разом з Відділенням теорії та історії педагогіки (нині Відділення загальної педагогіки та філософії освіти) у березні 2008 року методологічного семінару АПН України «Психолого-педагогічні засади розвитку особистості в освітньому просторі», у роботі якого взяли участь близько 300 учених, педагогів, освітян. На пленарному та п'яти секційних засіданнях, роботу яких очолювали академіки С.Д. Максименко, О.В. Сухомлинська, В.І. Бондар, В.М. Синьов, І.Д. Бех та члени-кореспонденти М.М. Слюсаревський, Н.В. Чепелева, М.Й. Боришевський, О.Ф. Бондаренко, Л.Ф. Бурлачук, виступили 73 його учасники. Матеріали методологічного семінару за сприяння члена-кореспондента В.П. Пішака видано у збірнику «Психолого-педагогічні засади розвитку особистості в освітньому просторі» обсягом понад 40 др. арк.

Члени Відділення та наукові установи перейшли до комплексної проблемно-творчої взаємодії у розв'язанні дослідних завдань. Традиційно в дослідженнях Інституту психології ім. Г.С. Костюка велику увагу приділено проблемам психічного розвитку особистості та психологічному супроводу освітніх процесів, що сприяють оволодінню власною поведінкою, формуванню системи внутрішньої регуляції діяльності, здатності людини до саморозвитку та самореалізації. Дослідження цієї проблематики відкриває шляхи до поєднання теоретичних здобутків психології із соціальними запитами на модернізацію системи освіти в контексті нових реалій з метою побудови системи організації психологічної підтримки особистісного розвитку. У цьому контексті розроблено та апробовано концепцію психічного розвитку, що дає змогу відкрити принципово нові аспекти розгляду особистості як об'єкта наукового вивчення і розуміння закономірностей генези її існування, уточнити психолого-педагогічні умови особистісного зростання і саморозвитку в процесі навчання, визначити суттєві аспекти пізнавальних, предметно-практичних та ціннісно-сміслових відносин людини в освітньому просторі (керівник акад. С.Д. Максименко). Результати представлено в

підготовленому рукописі монографії «Психолого-педагогічні умови розвитку особистісної активності в освітньому просторі».

Встановлено загальні закономірності вікової динаміки духовного розвитку особистості як утворення її свідомості і самосвідомості та важливої складової особистісного розвитку в шкільному віці. Визначено систему ознак, що характеризують поведінку особистості, яка відзначається більш чи менш високим рівнем розвиненості духовності, розроблено та апробовано методичний інструментарій дослідження (керівник член-кореспондент М.Й. Боришевський).

Розроблено концепцію суб'єкта економічної соціалізації, яка включає виділення основних компонентів суб'єкта економічної соціалізації та визначення системи економічних ціннісних репрезентацій особистості, які зумовлюються внутрішніми індивідуальними особливостями суб'єкта економічної соціалізації. Створено концепцію економічної культури особистості як суб'єктної сторони процесу економічної соціалізації і як його результату (керівник — доктор філософ. наук В.В. Москаленко).

Випереджаюча функція психологічної науки стосовно суспільної та педагогічної практики потребує вдосконалення психологічного супроводу навчально-виховного процесу. Велику роль у цьому процесі відіграють нові інформаційні технології навчання. Зокрема, дистанційне навчання, яке пропонує нові безпрецедентні можливості освіти в організації так званої системи відкритої освіти — вільного розповсюдження знань з використанням глобальної інформаційної інфраструктури. Розробляючи вказану проблематику (керівник — доктор психол. наук М.Л. Смульсон), проведено теоретико-методологічний аналіз проектування систем дистанційного навчання та критеріїв його ефективності, проаналізовано парадигмальні зміни психологічної структури навчання, зумовлені специфікою його дистанційної форми. Визначено теоретико-методологічні підходи до дослідження готовності до дистанційного навчання, а також критеріїв психологічної комфортності дистанційного навчання.

Динамічність соціально-економічних умов сучасного суспільства вимагає від його членів не лише професійної підготовки в окремій галузі, а й здатності гнучко перебудувати свою діяльність у соціумі, що змінюється. У зв'язку з цим в Інституті триває розроблення актуальних психологічних проблем творчості та обдарованості. Зокрема, обґрунтовано доцільність розгляду психодіагностики обдарованості в поєднанні зі сприянням розвитку особистості на різних етапах онтогенезу. Визначено основні концептуальні складові дослідження творчого сприймання (керівники — академік В.О. Моляко, канд. психол. наук Р.О. Семенова).

Соціальна ситуація, що є нині в Україні, економічна нерівність, значна кількість неблагополучних сімей призвели до появи значної кількості правопорушень, вчинених неповнолітніми, до вживання наркотичних засобів, особливо серед підлітків. Серед нагальних проблем подолання вказаних негативних явищ, насамперед, психологічна допомога дітям із соціально дезадаптованою поведінкою. В цьому напрямі в Інституті психології ім. Г.С. Костюка визначено концептуальні підходи до розроблення системи психологічної корекції особистості соціально дезадаптованих неповнолітніх відповідно до структурних компонентів кожного із різновидів девіантної поведінки (керівник доктор психол. наук Н.Ю. Максимова). На часі розроблення науково обґрунтованої програми соціальної реабілітації дітей, які вступили у конфлікт із законом.

В Інституті соціальної та політичної психології (директор — чл.-кор. АПН України М.М. Слюсаревський) з 2008 року на замовлення Міністерства праці і соціальної політики розпочато дослідження рівня та чинників престижності професій. За результатами проведеного всеукраїнського репрезентативного опитування виявлено, що до першої десятки відкритого рейтингу найпрестижніших професій доросле населення України включає, зокрема, вчителя, і це не може не радувати. Парадоксальним видається і те, що прийнятий у всьому світі критерій визначення престижності професії за необхідним для її опанування рівнем освіти використовують лише 17 %

українців. На зміну цих тенденцій має спрямовувати свої зусилля педагогічна спільнота України у взаємодії з роботодавцями і територіальними громадами.

До найвагоміших результатів, завершених у звітному році Інститутом досліджень, треба віднести систему концептуальних уявлень про динамічні процеси в малих групах, що функціонують в освітньому середовищі, закономірності групової динаміки типового підліткового класу та її статистично значущі відмінності в профільних та непрофільних класах старшої школи (керівник канд. психол. наук П.П. Горностай), методологію визначення критеріїв медіа-освіченості молоді, першу в Україні експериментальну програму з медіа-освіти старшокласників для загальноосвітніх шкіл (керівник канд. психол. наук Л.А. Найдьонова), структурно-функціональну модель і спеціальний комплекс діагностики чинників політичної участі молоді в розбудові громадянського суспільства (керівник канд. психол. наук Л.А. Кияшко). Розроблено низку нових дослідницьких і корекційних методик, технологій, тренінгових програм.

В Інституті спеціальної педагогіки у 2008 році повністю завершено виконання дослідницької тематики, спрямованої на оновлення змісту і науково-методичне забезпечення початкової загальної освіти дітей з порушеннями психофізичного розвитку. Розроблено концептуальні підходи до удосконалення змісту освіти цієї категорії дітей, в основу чого покладено переорієнтацію змісту на розвиток особистості учнів, формування у них освітніх життєвих і соціальних компетенцій. Наповнено зміст спеціальної освіти специфічним корекційно-компенсаторним і розвивально-реабілітаційним матеріалом. Фактично завершено розробку навчальних програм, посібників і підручників, методичних матеріалів для початкової ланки спеціальної освіти. Отже, навчання всіх категорій дітей молодшого шкільного віку з порушеннями психофізичного розвитку сьогодні здійснюється за новим змістом.

Загалом, доробок Відділення за 2008 рік — 25 монографій, 37 підручників і навчальних посібників, 39 методичних посібників і рекомендацій, 10

навчальних програм, 34 збірники наукових праць, понад 1000 статей у фахових виданнях.

Відділення загальної середньої освіти

*Академік-секретар - **Олександр Іванович Ляшенко***

*Учений секретар – **Юрій Іванович Мальований***

До складу відділення входять: Інститут педагогіки АПН України (крім лабораторій: 1) історії педагогіки; 2) порівняльної педагогіки; 3) управління освітніми закладами; 4) педагогічних інновацій), Інститут інформаційних технологій і засобів навчання АПН України, Інститут обдарованої дитини АПН України.

Пошуки і здобутки звітнього року

Звітний рік у діяльності Відділення позначений новими науковими здобутками. Їх вагомість визначається органічним поєднанням фундаментальної і прикладної складових у результатах досліджень. Це стосується, зокрема, завершеного дослідження методологічних проблем фундаменталізації освіти, в ході якого з'ясовано сутність і закономірності цього феномену як одного з найважливіших принципів дидактики середньої і вищої школи, дидактичні засади його реалізації в навчанні. Ученими Відділення обґрунтовано процесуальну складову змісту загальної середньої освіти в контексті особистісно орієнтованої парадигми, досліджено дидактико-методичні засади інтегрування змісту навчальних предметів у початковій школі. В результаті визначено принципи відбору навчального змісту, способи зрощення та структурування його компонентів в інтегрованому курсі, який охоплює навчання рідної мови, математики й ознайомлення з навколишнім світом у 1 класі. Розроблено теоретико-методологічні основи формування цілісності знань про природу в учнів старшої школи, запропоновано моделі методичних систем такого формування на основі окремих природничонаукових курсів та інтегрованого курсу природознавства.

Істотне місце у дослідженнях науковців Відділення займали проблеми *профільного навчання*. До основних результатів цих досліджень слід віднести обґрунтовані в концептуальному, загальнодидактичному і методичному аспектах принципи формування навчальних профілів, відбору і структурування змісту профільних предметів і курсів за вибором, визначені методи і форми їх вивчення.

Помітними здобутками відзначаються дослідження теоретичних і науково-методичних засад сучасного *шкільного підручника* і їх реалізації в практиці підручникотворення. Це, зокрема, стосується з'ясування можливостей реалізації компетентнісного підходу в змісті підручника, дедуктивно-блокового принципу структурування і розгортання цього змісту, нових підходів до дизайну навчальної літератури.

Значну увагу приділено розробленню концептуальних засад підручників для профільної старшої школи. Вперше у вітчизняній дидактиці обґрунтовано концепцію і сформовано зміст підручника з інтегрованого курсу природознавства для 10 класу, визначено теоретичні основи підручника з історії для профільних класів, розроблено концепцію змісту і структуру підручника з історії України для 10 класу. З'ясовано науково-методичні підходи до формування і структурування змісту підручників з української мови, математики, фізики, астрономії, хімії, географії та інших предметів профільної школи, які забезпечують їх вивчення на різних рівнях, передбачених Державним стандартом загальної середньої освіти.

Значним є внесок науковців Відділення у підручникове забезпечення запровадження нового змісту загальної середньої освіти в основній школі. У звітному році створено низку рукописів нових підручників для 9 класу, 16 з яких визнано переможцями Всеукраїнського конкурсу. У їх числі підручники з української, російської, німецької, іспанської мов, алгебри, геометрії, фізики, географії, хімії, біології, трудового навчання. У звітному році підготовлено й видруковано у видавництві «Педагогічна думка» експериментальні підручники, зокрема, з української мови (5 — 8 кл.), української літератури (5 — 6 кл.), математики (5 — 6 кл.), трудового

навчання (8 кл.) та ін., які втілюють авторські підходи до вивчення предмета. Нині здійснюється експериментальна апробація продуктивності закладених у них ідей у шкільній практиці.

Поповнено бібліотеку електронних навчальних посібників. Завершено роботу зі створення хрестоматії з української літератури на електронних носіях для всіх класів загальноосвітньої школи. Ця розробка не має аналогів в Україні як за повнотою матеріалів, так і за характером подання. Розроблено також нові педагогічні програмні засоби з алгебри (10 — 11 кл.), української літератури (5 — 7 кл.), іспанської мови, географії.

Завершено два дослідження з актуальних проблем мовної освіти, що здійснювалися в Кримському науково-методичному центрі управління освітою та Південному центрі АПН України. В результаті виконання першого з них визначено концептуальні підходи до формування лінгвокультурологічної компетентності старшокласників у поліетнічному середовищі, з'ясовано її основні компоненти (лінгвістичні, соціолінгвістичні, соціокультурні та ін.), розроблено методика формування цієї компетентності в шкільному навчанні. До помітних результатів другого дослідження слід віднести обґрунтовані принципи, чинники, педагогічні умови і методики формування певних сторін мовної особистості на різних вікових етапах від дошкілля до дорослого віку. Розроблено, зокрема, лінгводидактичну модель навчання старших дошкільників творчого мовленнєвого самовираження, визначено зміст кожного її етапу, форми, методи і педагогічні умови реалізації. З'ясовано методики формування рис мовної особистості майбутніх учителів засобами українських автентичних творів та художньо-образного творення.

Перспективні результати здобуто у процесі дослідження проблем створення й використання навчального середовища переважно на основі інформаційно-комунікаційних засобів і технологій. Цикл досліджень із зазначеної проблематики завершено в Інституті інформаційних технологій і засобів навчання. До найістотніших їх результатів слід віднести обґрунтовані принципи побудови відкритих систем освіти, запропоновану структуру

навчального середовища, що базується на Інтернет-технологіях. Розроблено вимоги до технічних і програмних засобів інформаційно-комунікаційних технологій для загальноосвітніх навчальних закладів, принципи і критерії проектування комп'ютерно орієнтованих навчальних середовищ, досліджено їх вплив на структуру навчального процесу в загальноосвітній школі. Визначено дидактичні функції, місце комп'ютерно орієнтованих дидактичних засобів у навчанні фізики, методику їх використання в пілотних загальноосвітніх закладах. Досліджено можливості автоматизованих Інтернет-орієнтованих систем збирання, накопичення й обробки результатів навчальної діяльності школярів, розроблено модель упровадження таких систем у діяльність загальноосвітніх навчальних закладів і органів управління освітою.

Нові результати здобуто у дослідженні засад і принципів структурно-модульної організації інтелектуальних комп'ютерних навчальних систем. Обґрунтовано методи підвищення ефективності процесів обміну «комп'ютер — користувач» в інтелектуалізованих системах навчання на основі ідентифікації характеристик користувача, адаптації відповідної інформаційної технології до його когнітивних особливостей. Застосування запропонованих підходів дозволяє зменшувати навантаження та підвищувати продуктивність роботи користувача навчальних систем.

В Інституті обдарованої дитини розгорнуто дослідження психолого-педагогічних проблем виявлення, навчання і розвитку обдарованих дітей і молоді. До основних наукових результатів, здобутих у звітному році, слід віднести розроблену теоретичну модель комплексної особистісної діагностики, яка є основою для проектування розвивального середовища обдарованого індивіда. Обґрунтовано зміст і структуру багаторівневої системи психолого-педагогічного проектування особистісного розвитку учня, що задає детальне нормативне уявлення про реальний освітній процес і забезпечує можливість здійснювати педагогічно доцільне управління ним. Створено структурну модель реалізації державної політики з підтримки обдарованих дітей в Україні.

Завершено дослідження двох тем з проблеми оцінювання **якості освіти**. Серед здобутих найважливіших результатів цих досліджень — методологія оцінювання якості освіти на регіональному і національному рівнях, модель механізму державного управління якістю загальної середньої освіти, обґрунтовані науково-методичні та організаційні засади здійснення моніторингових досліджень якості навчальних досягнень школярів, запропоновані методи математичної обробки та інтерпретації результатів незалежного зовнішнього оцінювання навчальних досягнень учнів. За активної участі членів Відділення відбувається становлення національної системи моніторингу освіти і незалежного зовнішнього оцінювання навчальних досягнень випускників загальноосвітніх навчальних закладів. Науковці брали активну участь у розробленні та експертизі тестів для зовнішнього незалежного оцінювання, підготовці аналітичних матеріалів з моніторингу якості природничо-математичної освіти TIMSS.

Значну увагу приділено впровадженню результатів наукових досліджень в освітню практику. Воно здійснювалося передусім шляхом масового використання дидактичної і науково-методичної продукції вчених в навчальному процесі. У звітному році школи і частково вищі навчальні заклади України отримали 26 найменувань нових підручників, авторами яких є науковці Відділення, 39 навчальних посібників, 40 методичних посібників і рекомендацій. Третина від загальної кількості учнів початкової і основної школи успішно вивчає природознавство за освітньою моделлю «Довкілля», побудованою на засадах інтеграції. У десятках середніх загальноосвітніх навчальних закладів різних регіонів країни під керівництвом Миколи Петровича Гузика системно впроваджується модель його авторської школи, яка реалізує продуктивні ідеї особистісно орієнтованої педагогіки.

Відділення професійної освіти і освіти дорослих

Академік-секретар – Нелля Григорівна Ничкало

Учений секретар – Талалуєва Наталія Олександрівна

До складу відділення входять: Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України, Інститут професійно-технічної освіти АПН України, Навчально – науковий центр професійно-технічної освіти, Львівський науково-практичний центр професійно-технічної освіти, Інститут післядипломної освіти інженерно-педагогічних працівників (м. Донецьк).

З ДУМКАМИ ПРО МАЙБУТНЄ

Якщо звернутися до аналізу діяльності відділення професійної освіти і освіти дорослих за минулий рік, то це зробити нелегко. Чому саме? Узагальнені річні звіти, представлені до Академії науковими підрозділами, що підпорядковані відділенню, становлять понад 500 сторінок! Спробуємо в межах газетної статті здійснити хоча б короткий якісний аналіз. Які ж ідеї і пропозиції вимальовуються за результатами наукових пошуків?

Свої наукові пошуки академік А.М. Гуржій спрямував на розв'язання надзвичайно важливого завдання — обґрунтування концептуальних засад створення електронного підручника та програмних засобів навчання. Під його науковим керівництвом видано (у співавторстві) 7 підручників і навчальних посібників нового покоління. Приємно, що член нашого відділення у 2008 році став співавтором 13 патентів на корисну модель. Чл.-кор. В.А. Баженов також приділяє багато уваги підготовці рукописів підручників для майбутніх педагогів професійного навчання. Сподіваємося, що цей досвід сприятиме створенню концепції підручникотворення для ПТНЗ та посиленню уваги до видання підручників нового покоління. Водночас не можемо не згадати з болем про те, що минулого року МОН України не було профінансовано видання жодного підручника для системи профтехосвіти...

Академік Ю.Ф. Зіньковський вважає, що модернізуючи зміст вищої освіти у контексті Болонського процесу, необхідно звернути увагу на ключові проблеми. До них вчений «відносить гарантію якості, мобільність студентів

та педагогів, працевлаштування, конкурентоспроможність начальних закладів, привабливість освітніх послуг та багато іншого, що не може бути ефективно виконано без найзацікавленішої участі Держави». І з цим не можна не погодитися.

У процесі створення нових стандартів змісту підготовки майбутніх фахівців чл.-кор. О.І. Волков пропонує враховувати співвідношення між викладанням та науково-дослідною роботою у вищій школі; стратегію закладу щодо якості і стандартів; організацію системи забезпечення якості; посилення відповідальності кафедр, наукових шкіл, факультетів та інших структурних підрозділів, а також усіх викладачів і особливо студентів щодо забезпечення якості. Йдеться також про специфічні способи реалізації державної політики, її моніторингу та оновлення в умовах кожного навчального закладу, а також кожної освітянської підсистеми, в тому числі й професійно-технічної освіти.

Справді інноваційним є творчий доробок чл.-кор. В.Ю. Бикова. На основі аналізу сучасних підходів та інструментів розвитку системи освіти й обґрунтованого теоретико-методологічного апарату системного описування та дослідження організаційних систем ним спроектовано моделі організаційних систем відкритої професійної освіти, досліджено особливості їх будови, проектування, реалізації і впровадження на різних організаційних рівнях цієї системи. Це знайшло відображення в монографії В.Ю. Бикова «Моделі організаційних систем відкритої освіти», яка високо оцінена науково-педагогічною громадськістю.

Обґрунтовуючи структуру і зміст варіативного навчально-методичного комплексу, що дозволяє створювати робочі навчальні плани для всіх категорій педагогічних і управлінських кадрів з урахуванням індивідуальних запитів слухачів (для різних форм навчання) в закладах післядипломної освіти, чл.-кор. В.В. Олійник доводить необхідність впровадження методики, створеної на цих засадах. Він пропонує забезпечувати реалізацію всебічного підходу до різних варіантів підвищення кваліфікації педагогічних кадрів за дистанційною формою навчання.

Експериментальна робота, що проводилася чл.-кор. О.І. Щербак, сприяла впровадженню в навчальний процес підприємницьких підходів до підготовки кваліфікованих робітників машинобудівного профілю, інноваційних інформаційно-комунікативних технологій, аналізу стану працевлаштування випускників ПТНЗ з метою підвищення якості підготовки. Заслуговують позитивної оцінки обґрунтована структура експериментального навчального плану за професією «Електрозварник-рихтувальник», введення навчального предмета «Основи підприємницького успіху», запропонована нова структура програм предметів з урахуванням нових завдань щодо формування підприємницьких якостей, а також авторська концепція формування підприємницьких якостей в процесі професійного навчання.

До принципів розвитку неперервної освіти в умовах сучасного полікультурного глобалізованого світу чл.-кор. С.О. Сисоєва відносить пріоритетність особистості людини та її розвитку; полікультурність і толерантність у міжкультурному середовищі; перехід від знанневої парадигми освіти до компетентнісної; неперервність, фундаментальність та інформатизацію освіти. У співавторстві з Т.Б. Поясок опубліковано підручник «Психологія і педагогіка» і навчальний посібник «Хрестоматія з психології та педагогіки».

Чл.-кор. Я.Г. Камінецький переконливо доводить, що розвиток професійної освіти і навчання гальмується внаслідок незадовільних темпів переходу ПТНЗ до державно-громадської моделі управління, їх багатоканального фінансування, створення законодавчо закріплених державних гарантій щодо якісної підготовки робітничих кадрів, автономізації ПТНЗ, незалежного оцінювання якості професійної підготовки, практико-орієнтованої підготовки кадрів, фінансування її за кінцевими результатами, зацікавленості влади і роботодавців у випереджувальному розвитку підготовки кадрів адекватно до тих змін, що відбуваються у світовій економіці. Як глибокий фахівець в галузі профтехосвіти, він особливо наголошує на важливості реальної захищеності статей щодо вкладання коштів підприємств різних форм власності у професійну підготовку робітничих кадрів.

Здійснений у відділенні порівняльний аналіз систем підготовки кваліфікованих робітників у країнах ЄС дав змогу виявити особливості державної політики щодо пріоритетів у підготовці кваліфікованих робітників. Це — професійне навчання виробничого персоналу в закладах різного типу, що функціонують у системах або підсистемах професійної освіти і навчання; тісний зв'язок з ринком праці; розробка професійних стандартів з участю роботодавців відповідних галузей; вплив соціального партнерства на підвищення якості підготовки кваліфікованих робітників; випереджувальне законодавче забезпечення функціонування цих систем; вироблення вимог до педагогів професійних шкіл (наявність обов'язкової вищої технічної освіти за відповідним напрямом та вищої педагогічної освіти (Австрія, Німеччина); обов'язкове стажування викладачів спеціальних дисциплін і майстрів на виробництві відповідного профілю (Чехія, Фінляндія); неухильне контролювання виконання законів, постанов органів влади та управління з цих питань; пільгове оподаткування роботодавців, які активно сприяють підготовці фахівців для різних виробничих галузей.

Як шкода, що ми в рідній Україні і вивчаємо зарубіжний досвід, і чимало говоримо й пишемо про нього, й подаємо пропозиції до проектів різних державних документів... Дуже прикро, що усе це недостатньо впливає на вироблення реальної державної політики щодо підготовки кваліфікованих робітників на основі використання розумних ідей зарубіжного досвіду. Проголошується, декларується дуже багато, а правдиву любов до профтехосвіти на рівні різних органів державної влади та управління побачити майже неможливо... Хіба що не згасає «любов» до матеріальної бази ПТНЗ, їх споруд (навчальних корпусів, майстерень, гуртожитків) й особливо до землі. Навпаки, «апетити» зростають...

На нашу думку, за таких умов поспішна передача ПТНЗ на місцеві бюджети утримання і фінансування без попереднього законодавчого забезпечення може відкрити шлюзи для руйнування цієї системи. Ситуація, що склалася в Києві, переконливо свідчить, що навіть, як говориться, під боком Уряду і МОН України ніхто не може вплинути, щоб було нормальне фінансування,

харчування дітей-сиріт, вчасно виплачена мізерна стипендія учням (аж 200 гривень!), щоб ПТНЗ не відключали від енергопостачання... Що ж тоді говорити про більшість областей, які є дотаційними? Зруйнувати можна швидко, на відбудову потрібне не одне десятиліття.

Для інститутів, підпорядкованих відділенню, минулий рік був досить складним. Якщо Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих (директор — акад. І.А. Зязюн) необхідно було переорієнтуватися на нові напрями науково-дослідної роботи, то Інститут професійно-технічної освіти (директор — чл.-кор. В.О. Радкевич) мав завершити дослідження, розпочаті три роки тому.

Приємно констатувати, що кожний науковий колектив, маючи свій творчий почерк, виважено й послідовно реалізовував нові завдання. І це позначилося на всіх напрямках діяльності.

На нашу думку, на цей процес благотворно впливає те, що вихованці одного інституту, які продовжують свою наукову діяльність в іншому, ще молодому, інституті, з одного боку, прагнуть втілити кращі ідеї інституту-вихователя (або донора), а з іншого боку — народжують інноваційні ідеї і шукають свої шляхи їх реалізації. Це стосується тісних зв'язків з ПТНЗ, піднесення рівня наукового консультування експериментальних майданчиків, створених на їх базі, участі у міжнародних проектах тощо. Завдяки цьому в Інституті професійно-технічної освіти створено лабораторію «Всеукраїнський інформаційно-аналітичний центр професійно-технічної освіти України» (завідувач І.М. Савченко). Цьому сприяла підтримка МОН України та прогресивна позиція керівників проекту Європейського Союзу «Підвищення ефективності управління професійно-технічною освітою на регіональному рівні в Україні». Завдання цієї інноваційної лабораторії полягають у здійсненні цільових досліджень щодо модернізації управління системою професійно-технічної освіти на основі приведення у відповідність обсягів підготовки кваліфікованих робітників у професійно-кваліфікаційній структурі та якості освітніх послуг відповідно до потреб виробництва та сфери послуг, розв'язання суперечностей, що склалися між ринком освітніх послуг та регіональними ринками праці.

Співробітники Львівського науково-практичного центру професійно-технічної освіти (директор — чл.-кор. Я.Г. Камінецький) на основі аналізу підготовки майбутніх фахівців для задоволення потреб ринку виявили суперечності, найважливішими серед них є такі: між реальними інтересами економічних галузей і функціями, які виконує система профтехосвіти; мобільністю ринку та інерцією ПТНЗ при впровадженні нових професій та спеціальностей; між необхідністю формувати ефективну систему соціального партнерства та відсутністю відповідної законодавчої бази для його здійснення; між підвищенням вимог роботодавців до рівня кваліфікації випускників ПТНЗ та нездатністю багатьох з них задовольнити ці вимоги; посиленням конкуренції (і навіть відвертої боротьби) між навчальними закладами різних форм власності за абітурієнтів в умовах демографічного спаду і помітним зниженням престижу робітничих професій. Вважаємо, що неувага до розв'язання цих суперечностей негативно позначається на якості підготовки майбутніх робітників.

З урахуванням результатів експерименту, що проводиться в ВПУ № 20 м. Львова (керівник експериментального майданчика — М.П. Копельчак, директор училища — В.М. Кубай), львів'яни пропонують ввести в навчальний процес курс «Планування кар'єри та працевлаштування», створити навчально-програмну документацію для організації професійного навчання за системою «Від загальнотехнічної підготовки — до вузької спеціалізації».

Помітні якісні зміни відбуваються в діяльності Навчально-наукового центру професійно-технічної освіти (директор — Д.В. Гоменюк). Посилення уваги до науково-методичної роботи, творчого використання в навчально-виховному процесі інформаційно-телекомунікаційних технологій, зміцнення зв'язків з роботодавцями, активна участь у заходах, що проводяться Головним управлінням освіти і науки столиці України, сприяють підвищенню якості підготовки кваліфікованих робітників і молодших спеціалістів.

Ми добре знаємо свої недоліки, прагнемо виявити їх причини й об'єднати зусилля усіх членів відділення та співробітників інститутів і центрів для їх подолання, щоб йти далі.

Відділення вищої освіти

Академік-секретар – Микола Борисович Євтух

Учений секретар – Іван Степанович Волощук

До складу відділення входять: Інститут вищої освіти АПН України, ДВНЗ «Університет менеджменту освіти».

АДАПТАЦІЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВИЩОЇ ШКОЛИ

В умовах зближення націй, народів і держав, створення спільного економічного поля та відкритого інформаційного простору, уніфікації суспільних відносин, загострення конкуренції між державами в економічній, освітній і науковій сферах, прагнення розвинутих країн отримати зиск від глобалізаційних процесів без огляду на їх негативні наслідки для інших країн викликають занепокоєння, скептичні зауваження щодо втрати системою вищої освіти України національної самобутності в результаті її адаптації до загальноєвропейських стандартів.

Загалом у виборі стратегічних орієнтирів модернізації системи вищої освіти Україна, визначаючись політично, вибирає загальноєвропейські освітні цінності, тим самим визнаючи право кожного індивіда на отримання істинних, що відповідають суспільним та індивідуальним запитам, знань, здобуття освітнього рівня, адекватного його інтелектуально-творчому потенціалу.

В якості стратегічних орієнтирів модернізації вищої освіти виокремлюються досягнення умов для чесної конкуренції на ринку освітніх послуг, створення національних гнучких систем неперервної освіти, побудова єдиного простору вищої освіти європейських країн з узгодженими атрибутами організації навчального процесу та контролю якості діяльності вищих навчальних закладів. У вирішенні стратегічних завдань реформування національних систем вищої освіти європейських країн обрано шлях автономізації вищих навчальних закладів; узгодження освітніх і навчальних програм, структурованих змістовими модулями; розроблення єдиних стандартів якості

діяльності вищих навчальних закладів і вимірників навчальних досягнень студентів.

Щоб реалізувати зазначені стратегічні орієнтири, автори концепції Зони європейської вищої освіти пропонують національним урядам і органам управління освітою створити законодавчо-нормативну базу для демократичного управління вищими навчальними закладами і залучення їх до конкурентної боротьби за талановитого викладача і обдарованого студента, домогтися наступності між бакалаврськими, магістерськими, докторськими та програмами післядипломної освіти, погодити на державному та міждержавному рівнях освітні і навчальні програми, фіксувати навчальну траєкторію студентів за допомогою європейської кредитної трансферної системи, виробити спільні стандарти оцінки якості підготовки спеціалістів з вищою освітою та діяльності ВНЗ, переглянути співвідношення аудиторної та позааудиторної навчальної діяльності студентів.

Прогностично оцінюючи зазначені тактичні прийоми як адекватні до заявлених стратегічних орієнтирів трансформації системи вищої освіти, рекомендуючи вищим навчальним закладам покладатися на них як на методологічні засади підвищення якості навчально-виховної діяльності, не припустимо не вказати на суперечності, породжені їх практичною реалізацією. Конкуренція між ВНЗ веде до їх диференціації, що за певних умов суперечить принципу рівного доступу до якісної освіти. Запровадження системи накопичення академічних кредитів з трансформацією кількісних змін у нову якість суперечить вимозі відповідності освітніх і навчальних програм потребам ринку праці на момент присвоєння кваліфікації. Приваблива ідея створення умов для мобільності студентів суперечить виконанню вищими навчальними закладами національних культурно-творчих функцій, оскільки веде до асиміляції студентської молоді, культурних традицій в межах навчального закладу та держави у цілому. Створення Єдиного переліку галузей знань, напрямів підготовки та спеціальностей через відмінності у національних класифікаторах професій, особливості матеріального і духовного виробництва суперечить вимозі пристосування вищої освіти до

потреб національного ринку праці. Різний рівень економічного розвитку європейських країн унеможлиблює побудову єдиної рейтингової системи оцінювання навчальних досягнень студентів, яка базувалася б на суспільних виробничих вимогах до академічних результатів фахівців.

При цьому, оскільки розробники зазначених стратегічних орієнтирів та ідеї створення Зони європейської вищої освіти керувалися не тільки турботою про якість освіти європейців та можливості оптимального використання ними власного потенціалу, а й мотивами технологічного й економічного протистояння Європи в умовах світової глобалізації, акцентуємо на можливих негативних наслідках (ентропійні тенденції, національний нігілізм тощо) необачної адаптації аутсайдерів Болонського процесу до європейських стандартів.

Перелічені вище суперечності й можливі негативні наслідки реалізації стратегічних орієнтирів трансформації вищої освіти України розглядаємо як проблеми, що вимагають невідкладного наукового розв'язання. Крім зазначеного, потребують перегляду нині чинні концептуальні підходи до розробки стандартів вищої освіти. Немає обґрунтування соціально-економічних та психолого-педагогічних критеріїв ефективності діяльності ВНЗ, необхідних для розрахунку собівартості продукованої ними одиниці професійних знань та умінь. На черзі — запровадження системи вимірювання навчальних досягнень студентів, що органічно поєднувала б особистісні показники та їх фахові знання й уміння (на репродуктивному і продуктивному рівнях). Практично відсутні дослідження питань, пов'язаних з конструюванням систем матеріального і морального стимулювання високопродуктивної наукової, викладацької і навчальної праці науково-педагогічних працівників і студентів. Через брак наукових розробок немає законодавчо-нормативного забезпечення диференціації навчального процесу в системі вищої освіти. Простежується повна відсутність наукового підходу у створенні системи кваліфікацій працівників з вищою освітою та відповідного переліку напрямів і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у ВНЗ.

У масштабах України не розгорнуто системної роботи з визначення компетентностей випускників різних циклів та напрямів і спеціальностей вищої школи в руслі європейських підходів, розроблених у рамках Болонського процесу. Це затримує зміщення акценту в освітній діяльності з процесуальної на результативну її сторону. Крім формулювання результату освіти в термінах компетентностей, слабким місцем залишається їх діагностика, забезпечення вимірюваності.

Актуальною є проблема забезпечення якості вищої освіти. На вирішенні зазначеного завдання негативно позначається нерозробленість національної системи кваліфікацій, неузгодженість освітніх (академічних) і професійних (робочих) кваліфікацій, розбалансованість пропозицій освітніх послуг і попиту на них. Багато критичних зауважень викликають запроваджені переліки напрямів (для бакалаврів) і спеціальностей (для молодших спеціалістів) та підходи до формування переліків магістерських і аспірантсько-докторських спеціальностей, їх слабка кореляція з класифікатором видів економічної діяльності. Гарантування якості освіти потребує розроблення та впровадження засад, процедур, чітких індикаторів і критеріїв внутрішнього і зовнішнього оцінювання та порівняння освітніх програм, вищих навчальних закладів у цілому, які б повною мірою відповідали Стандартам і рекомендаціям щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти. Водночас необхідно суттєво розширити повноваження, автономію та академічні свободи вищих навчальних закладів.

Загалом потребують наукового супроводу з урахуванням специфіки економічного стану і національних традицій у вищій освіті України наступні актуальні питання впровадження принципів Болонського процесу: розроблення державно-громадської системи контролю якості освітніх послуг, відпрацювання системи індикаторів якості освіти; створення національної структури кваліфікацій на основі компетентнісного підходу; розроблення методології побудови навчальних програм і змісту професійної та академічної підготовки бакалаврів з метою розв'язання проблем їх працевлаштування та

доступу до наступних освітньо-кваліфікаційних рівнів; розроблення методичних засад і підходів для диверсифікації навчальних програм у системі безперервної освіти з використанням технологій трансферу навчальних кредитів; розроблення засад взаємодії системи вищої освіти з державними органами виконавчої влади, реалізації ідей збалансованої автономії вищих навчальних закладів; напрацювання концептуальних змін у системі державного та регіонального замовлень на підготовку фахівців з вищою освітою, розроблення принципів взаємодії вищої школи та ринку праці шляхом організації цільової підготовки фахівців, створення корпоративних підрозділів і університетів; модернізація рейтингово-модульної системи оцінювання навчальних досягнень студентів на основі встановленого мінімального рівня, адаптованого до середньоєвропейських вимог, достатнього для задовільного виконання фахівцем своїх функцій.

Стратегічними принципами забезпечення безстагнаційної модернізації системи вищої освіти України у зв'язку з її адаптацією до загальноєвропейських стандартів є: створення умов для еволюційного протікання інноваційних змін; оптимізація зовнішньої доцільності та внутрішньої вигоди модернізаційних заходів; перманентність трансформаційних процесів.

Зазначені й інші практичні дії, розв'язання проблем адаптації вищої школи України до європейських норм і стандартів потребують серйозних теоретично-методологічних обґрунтувань та експериментальних перевірок як силами вчених АПН України, так і науково-педагогічних працівників системи вищої освіти. Ключове значення для реалізації принципів Болонського процесу в національній вищій школі має розроблення з участю широкої фахової громадськості законопроектів «Про внесення змін до Закону України «Про вищу освіту» та «Про атестацію наукових та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації», набуття Україною урядового членства в Європейському реєстрі забезпечення якості.